

УДК 378.14(479.2)

**ДОСЛІДНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ
СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ У КРАЇНАХ КАВКАЗЬКОГО РЕГІОНУ
(АЗЕРБАЙДЖАН, ВІРМЕНІЯ, ГРУЗІЯ)**

Федорчук І. В.

*У статті розглянуто особливості дослідницької діяльності студентів педагогічних спеціальностей в Азербайджані, Вірменії та Грузії. Охарактеризовано основні види та форми організації дослідницької роботи майбутніх учителів у бакалаврських та магістерських програмах. Проаналізовано дослідницький компонент змісту навчально-пізнавальної діяльності студентів.
Ключові слова: дослідницька діяльність студентів, педагогічна освіта, Азербайджан, Вірменія, Грузія.*

*В статье рассмотрено особенности исследовательской деятельности студентов педагогических специальностей в Азербайджане, Армении и Грузии. Охарактеризованы основные виды и формы организации исследовательской работы будущих учителей в бакалаврских и магистерских программах. Проанализировано исследовательский компонент содержания учебно-познавательной деятельности студентов.
Ключевые слова: исследовательская деятельность студентов, педагогическое образование, Азербайджан, Армения, Грузия.*

Research work plays an important role in the development of modern innovative teacher. Analyzing the case of the Caucasus countries (Azerbaijan, Armenia, Georgia) as for innovations in teacher education we have concluded that the issue of research-based curriculum implementation is very topical in the teacher education modernization. Students' research work is seen as one of the main tools in developing the quality of education, training future teachers able to use critical thinking skills, research skills for further professional development.

Having signed the Bologna Declaration in 2005, Azerbaijan, Armenia and Georgia added value to the students' individual work and application of active learning techniques (project work, team work, research-based learning). Our research showed that the development of research skills of future teachers in the studied Caucasus countries is realized through the mastering of psychological and pedagogical disciplines, in the process of practical studying and writing diploma dissertations on the final stage of studying.

The students' research work has educational and creative features with the increase of scientific emphasis throughout the course of studying both at Bachelor and Master Degree programs. Azerbaijan, Armenia and Georgia have different scope of experience in implementation of research-based teacher education. Our research findings proved the implementation and further development of the research-based curriculum at both Bachelor and Master Degree programs for future teachers.

Key words: students' research work, research-based curriculum, teacher education, Azerbaijan, Armenia, Georgia.

Важливу роль у формуванні у майбутніх педагогів інноваційного типу мислення та культури, розвитку їх професійної компетентності відіграє творчий науковий пошук, спрямований на розробку нових теоретичних концепцій, освітніх технологій, ефективних методів навчання та викладання. Це обумовлює потребу у вдосконаленні вищої педагогічної освіти, яка інтегрує навчальний процес і дослідження.

У цьому контексті доцільним вважаємо звернення до надбань Азербайджану, Вірменії та Грузії, які, як показало наше дослідження, за такий же як і Україна період незалежності значно просунулися у запровадженні інновацій в освітню сферу і зокрема у підготовку педагогічних кадрів. Науковці досліджуваних нами країн (Н. Абдуллазаде, Г. Ахмедов, М. Вітсадзе, А. Гасанова, С. Манафова, С. Оганесян,

А. Сейран, Т. Тамарашвілі та ін.) підкреслюють необхідність підготовки творчого вчителя, вмотивованого на власний особистісний та професійний розвиток. Дослідницька діяльність студентів педагогічних навчальних закладів стала предметом досліджень і таких українських науковців, як: Н. Дівінська, М. Євтух, В. Кремень, В. Луговий, О. Микитюк, Ю. Скиба, О. Ярошенко та ін. Проведений нами аналіз літератури з означеного аспекту засвідчив, що проблема науково-дослідницької роботи у підготовці педагогічних кадрів як в Україні, так і в країнах кавказького регіону (Азербайджан, Вірменія, Грузія) посіла чільне місце і розглядається як своєчасна і високоактуальна. Утім, слід відмітити нестачу комплексного вивчення та осмислення дослідницької спрямованості підготовки вчителів в Азербайджані, Вірменії та Грузії.

І тому, **метою** нашої **статті** ми визначили аналіз особливостей дослідницької діяльності студентів педагогічних спеціальностей у країнах кавказького регіону.

Освітні політики Азербайджану, Вірменії та Грузії розглядають дослідницький елемент у сфері вищої освіти як інструмент підвищення якості вищої освіти, налагодження тісних зв'язків науки з виробництвом, підготовки спеціалістів зі сформованим критичним мисленням, дослідницькими вміннями та навичками самостійного наукового пізнання. Питання підтримки науково-дослідницького потенціалу країн пронизує державні програми розвитку та реформування вищої та професійної освіти досліджуваних нами країн. У державних документах у сфері освіти цих країн підкреслюється важливість підняття рівня наукових досліджень у вищих навчальних закладах, укріплення зв'язків між навчальними та науковими інституціями зарубіжних країн та залучення студентів у науково-дослідницьку діяльність (НДД). Проводиться робота з упорядкування законодавчої бази. Так, урядами кожної з держав підписані постанови, що регулюють НДД вищих навчальних закладів. Зокрема, це Положення про організацію та планування науково-дослідницької роботи у вищих навчальних закладах (1995 р. – Азербайджан), закон Республіки Вірменія "Про наукову та науково-технічну діяльність" (2000 р.), закон Грузії "Про науку, технології та їх розвиток" (1997 р.).

Як показало наше дослідження, суттєві зміни у навчальних планах та програмах почали набирати обертів з підписанням країнами Болонської декларації (2005 р. для всіх трьох країн). Здійснено переорієнтацію навчального процесу вищих педагогічних університетів на самостійну роботу за рахунок збільшення кількості факультативних курсів та дисциплін за вибором як для бакалаврських, так і для магістерських програм (25–30 % від усього навантаження). Наукові спільноти досліджуваних нами країн активно обговорюють питання використання форм активного навчання у процесі підготовки майбутніх учителів – навчання через дослідження, групова проектна діяльність та ін. Це свідчить про перенесення акценту навчання з аудиторної роботи на самостійну педагогічно-дослідницьку діяльність майбутніх учителів із залученням інноваційних методів та технологій.

Слід зазначити, що в освітніх програмах підготовки педагогів прямо не зазначається їх дослідницька спрямованість, проте, проведений нами аналіз наукової літератури країн кавказького регіону засвідчив, що запровадження досліджень у навчально-виховний процес вважається педагогами Азербайджану, Вірменії та Грузії дієвим засобом формування професійної компетентності майбутнього вчителя (завдання дослідницького характеру при вивченні дисциплін та під час педагогічної практики, залучення студентів до науково-дослідницької діяльності університету) та ефективною формою контролю набуття передбаченого набору знань, умінь та навичок по завершенню навчання (виконання курсових та кваліфікаційних робіт).

Як показало наше дослідження, розвиток дослідницьких умінь та навичок майбутніх педагогів відбувається у процесі вивчення психолого-педагогічних і спеціальних дисциплін, у ході пізнавальної діяльності (завдання пошукового характеру, інноваційні форми організації навчання), педагогічної практики та під час підготовки кваліфікаційних робіт.

На бакалаврському рівні підготовки майбутніх учителів розвиток дослідницьких умінь, навичок та ціннісних ставлень відбувається опосередковано через вивчення окремих дисциплін. Слід зазначити, що в процесі навчання дослідницька діяльність студентів має ускладнюючий характер, що включає зростання навантаження змісту творчого пошуку, збільшення кількості завдань орієнтованих на

самостійну дослідницьку роботу студентів, що є підготовкою до написання дипломної або кваліфікаційної роботи на завершальному етапі навчання.

Магістерські програми підготовки майбутніх учителів країн кавказького регіону акцентовані на розвиток науково-дослідницьких умінь, навичок та цінностей. Навчальні програми складаються з загального блоку (гуманітарна та загальна підготовка, предмети за спеціальністю) та науково-дослідницького, де із загальної кількості кредитів (120) 30 кредитів ECTS відводиться на підготовку магістерської дисертації [1; 7; 9].

Дослідницький компонент змісту вищої педагогічної освіти в системі магістерської підготовки вчителів країн кавказького регіону (Азербайджан, Вірменія, Грузія) сформовано як за рахунок обов'язкових навчальних курсів щодо методів наукового дослідження, так і спеціалізованих вибіркових дисциплін фахової підготовки, а також самостійної науково-дослідницької діяльності майбутніх учителів під час виконання магістерських досліджень.

Спрямованість вищої педагогічної освіти на дослідження простежується у застосуванні інноваційних форм, видів та засобів залучення студентів у дослідження. Вартим уваги в цьому контексті є досвід Університету Хазар (м. Баку, Азербайджан) із запровадження новітніх видів та форм організації пошукової діяльності студентів. Так, під час вивчення курсу "Вступ до спеціальності" студенти-бакалаври (спеціальність – вчитель початкових класів) виконують такі індивідуальні завдання: обрати 5 статей з питань освіти та написати відгук, висвітлюючи основну думку автора статті та власну позицію у цьому питанні [5]. Колективна дослідницька робота організовується у такий спосіб: студенти обирають одну із запропонованих викладачем тем; підбирають літературу, що найбільше висвітлює проблематику питання та виокремлюють одне джерело, яке потім за попередньою підготовкою групи, обговорюється на семінарському занятті. Пропонуються такі форми презентації: написати та представити дослідження на занятті, організувати дебати, підготувати відео-презентацію з використанням ІКТ та ін. Поширеним є також використання платформи Moodle для організації он-лайн дискусій у ході вивчення студентами таких курсів, як "Навчальний план та оцінювання", "Креативність та інновації в освіті", "Принципи та методи настанов" та ін.

У педагогічних університетах досліджуваних нами країн функціонує розгалужена мережа науково-дослідних закладів (науково-дослідні інститути, центри, лабораторії), в роботу яких активно долучається студентська молодь.

Так, в Азербайджані при Міністерстві освіти сформовано Республіканську раду науково-дослідної та творчої роботи студентів, метою якої є активізація творчої молоді, проведення експертизи наукових ідей та реформ. В університетах країни створені умови для підтримки та залучення студентів як бакалаврського, так і магістерського рівнів до пошукової діяльності в межах спеціальності. Студентське наукове товариство Бакинського слов'янського університету (м. Баку, Азербайджан) бере активну участь в організації та проведенні наукових конференцій, круглих столів та диспутів, долучаючи до роботи учнів загальноосвітніх шкіл. Значний внесок у вдосконалення професійної підготовки майбутніх учителів у цьому університеті здійснюється через реалізацію проекту "Аудиторія+", який спрямований на розширення позааудиторної роботи студентів, використання нових методів у проведенні занять, розвиток критичного та творчого мислення шляхом залучення студентів до дискусій та обговорення актуальних питань.

При Єреванському державному університеті мов та соціальних наук імені В. Я. Брюсова (м. Єреван, Вірменія) діє Рада молодих вчених, мета якої сприяти науково-дослідницькій діяльності студентів, розвитку та укріпленню міжнародних зв'язків молодих учених. Прикладом інноваційних практик у сфері освіти у Вірменії також може слугувати діяльність навчального комплексу "Мхітар Себастаци", де успішно реалізуються такі програми як "Інновації та новітні методи в освіті", "Використання ІКТ в освіті", "Оцінювання: нові підходи" та інші. За підтримки програми InfoDev Світового банку у Вірменії створена он-лайн мережа "Три гранати", яка об'єднує студентів та вчителів в країні та за її межами і створює платформу для співпраці та подальшого професійного розвитку. Спілкування учасників мережі відбувається із застосуванням новітніх технологій та завдань пошукового характеру:

інтернет-дослідження, соціологічні дослідження, завдання спрямовані на розвиток критичного мислення, творчі письмові завдання. Як показали дослідження Світового банку, після проходження такого навчання вчителі більш упевнено використовували завдання дослідницького характеру у власній педагогічній діяльності [4].

У Грузії дослідницька діяльність викладачів та студентів координується спеціальними науково-дослідними підрозділами (інститутами), які створені при факультетах. Так, у Сухумському державному університеті на базі педагогічного факультету діє науково-дослідний інститут, що займається дослідженням питань освіти. Факультет видає реферативний науковий журнал "Освіта", де студенти та викладачі можуть публікувати результати власних досліджень. Це свідчить про підтримку та популяризацію досліджень грузинських студентів.

Підготовка до дослідницької педагогічної діяльності в країнах кавказького регіону (Азербайджан, Вірменія, Грузія) здійснюється також у процесі керованої педагогічної практики студентів.

Педагогічна практика студентів-бакалаврів у досліджуваних нами країнах має різну тривалість та специфіку. Навчальним планом університету Хазар (м. Баку, Азербайджан) передбачено 21 кредит на практичну підготовку майбутніх учителів, 12 кредитів в Єреванському північному університеті (м. Єреван, Вірменія) та 25 кредитів в університеті імені Шота Руставелі (м. Батумі, Грузія) [2; 3; 8]. В усіх трьох країнах практика здебільшого припадає на другу половину навчання за бакалаврською програмою (6–8 семестри) і спрямована на розвиток практичних навичок проектування та організації власної педагогічної діяльності.

Вартим уваги в цьому аспекті є досвід Університету Хазар (м. Баку, Азербайджан), де практичний блок підготовки (21 кредит ECTS) поділений на практику (9 кредитів ECTS) та інтернатуру (12 кредитів ECTS). На четвертому році навчання студенти проходять інтернатуру у школі "Дуня" або інших школах міста. Інтернатура складається з:

- 1) пасивної практики – відвідування уроків у початковій школі, що передбачає спостереження та оцінювання навчального процесу;
- 2) активної практики – проведення уроків під керівництвом досвідчених учителів;
- 3) написання дослідницької роботи за результатами стажування у школі [3].

Формою звітності та контролю за виконанням завдань під час практики та інтернатури є звіти про спостереження (щодня), поточні письмові звіти (раз на тиждень) та підсумковий звіт за результатами практики.

Як показало наше дослідження, педагогічні університети Вірменії мають значний досвід у модернізації практичної підготовки бакалаврів та магістрів. Це – розроблення програм практик у відповідності з діючими стандартами, модернізація змісту педагогічних, науково-дослідницьких практик, визначення форм та методів аналізу ефективності педагогічної діяльності студентів-практикантів, створення системи критеріїв оцінки психолого-педагогічної, предметної, методичної підготовки студентів, визначення способів взаємодії з органами управління освіти та освітніми закладами. Втім, як зазначають вірменські учені В. Карапетян та А. Саргсян, розглядаючи практичну підготовку майбутніх учителів на прикладі Вірменського державного педагогічного університету імені Х. Абовяна (м. Єреван, Вірменія), існує необхідність модернізації підготовки студентів до педагогічної практики як в методичному, так і в організаційному аспектах [6].

Практична підготовка вчителів-бакалаврів в університетах Грузії складає 625 годин (10 % усього навчального навантаження) і передбачає активну практику у школі (250 год) та самостійну дослідницьку роботу (375 год) [8]. Як бачимо, 60 % педагогічної практики студентів протягом усього періоду навчання відведено на дослідницьку діяльність під час власної практики викладання у школі, що передбачає вивчення та аналіз певних аспектів майбутньої педагогічної діяльності.

Практична підготовка магістрів на педагогічних факультетах має науково-дослідницький характер з обов'язковим виконанням дослідницьких проектів, написання наукових статей за результатами практики, веденням щоденника практики. На основі аналізу підготовки магістрів педагогічних спеціальностей у трьох досліджуваних нами країнах можемо констатувати, що науково-педагогічна практика слугує

своєрідним плацдармом для удосконалення дослідницьких умінь та навичок студентів і є важливою умовою професійно-педагогічного становлення майбутніх учителів.

Виконання дослідження є обов'язковою складовою підготовки дипломної (кваліфікаційної) роботи як на бакалаврському, так і на магістерському рівні. Проведений нами аналіз засвідчив, що у всіх трьох країнах дипломна (кваліфікаційна) робота виконується здебільшого на завершальному етапі навчання і є самостійним, дослідницьким доробком студента-випускника.

Необхідно зазначити, що розподіл навчального навантаження для виконання кваліфікаційної роботи на бакалаврських програмах має свої особливості у кожній з досліджуваних нами країн. Наприклад, студенти педагогічних спеціальностей у Єреванському північному університеті (м. Єреван, Вірменія) протягом усього терміну навчання виконують 2 курсові роботи, кожна з яких оцінюється в 1 кредит ECTS (30 год). Перша робота є обов'язковим елементом загально-професійної підготовки (V семестр), друга – як спецкурс дисципліни "Педагогіка та методика викладання" (VI семестр) [2]. Навчальним планом підготовки вчителя початкових класів у Батумському державному університеті імені Шота Руставелі (м. Батумі, Грузія) на підготовку кваліфікаційної роботи відведено 10 кредитів ECTS (250 год), що включає лекційні заняття (30 год), практичні заняття / консультації (90 год), групову роботу (60 год) та самостійну дослідницьку роботу (160 год) [8]. Порядок підготовки та захисту випускних робіт на рівні бакалавра в Республіці Азербайджан регулюється такими документами: "Порядок підготовки випускних робіт на рівні бакалавра вищого навчального закладу" (наказ Міністра освіти Азербайджанської Республіки № 152 від 13 березня 1997 року) та "Положенням про державну атестацію студентів бакалаврського ступеня вищих навчальних закладів Азербайджанської Республіки" (наказ Міністра освіти № 54 від 27 січня 1997 року). Ці документи визначають основні вимоги до структури, змісту та організації процедури захисту дипломної роботи. В деяких освітніх програмах підготовки вчителів-бакалаврів в Азербайджані (наприклад, університет Хазар) виконання окремого самостійного наукового дослідження здійснюється під час проходження стажування в школі і має пошуковий та прикладний характер.

Результатом науково-дослідницької роботи студентів-магістрів є магістерська дисертація, на підготовку та захист якої відводиться третина навчального навантаження. Магістерська кваліфікаційна робота є ґрунтовним одноосібним дослідженням, яке пропонує творче вирішення актуальної наукової проблеми, уточнює та розширює розуміння певних аспектів у сфері професійної діяльності вчителя. На нашу думку, виконання магістерської роботи в процесі підготовки вчителів-магістрів у країнах кавказького регіону (Азербайджан, Вірменія, Грузія) є ефективним інструментом вдосконалення дослідницьких умінь та навичок майбутніх педагогів та водночас засобом перевірки рівня готовності студента-випускника до здійснення самостійних наукових досліджень у межах спеціалізації.

Отже, дослідницька робота студентів-бакалаврів педагогічних спеціальностей в країнах кавказького регіону має ознаки навчально-пізнавальної та творчої діяльності, з подальшим зростанням наукової складової досліджень на магістерському рівні підготовки. Азербайджан, Вірменія та Грузія мають різний об'єм напрацювань щодо реалізації мети підготовки вчителя-дослідника і рухаються різними темпами в напрямі запровадження та удосконалення дослідницької складової вищої педагогічної освіти та її змісту зокрема.

Як показало наше дослідження, модернізація вищої педагогічної освіти в країнах кавказького регіону (Азербайджан, Вірменія, Грузія) відбувається у напрямі введення дослідницького компонента в навчально-виховний процес студентів як на бакалаврському, так і на магістерському рівнях.

Література

1. Магистерская образовательная программа для студентов специальности 050200 "Математика" / Ванадзорский государственный педагогический университет имени Ованеса Туманяна. – Ванадзор, 2013. – 41 с. (перевод на русский язык).

2. Программа подготовки бакалавров по специальности "Педагогика и методика начального и дошкольного образования" : руководство по организации учебного процесса по кредитной системе / Ереванский Северный Университет. – Ереван, 2009. – 74 с.
3. Bachelor of Science Degree in Elementary Education [Электронный ресурс] / Khazar University. School of Education. – Режим доступа:
<http://www.khazar.org/v978/Bachelor-of-Science-Degree-in-Elementary-Education/en>. – Назва з екрана.
4. Capper J. Teacher Training and Technology : An Overview of Case Studies and Lessons Learned / Joanne Capper // TechKnowLogia. – November/December, 2000. – P. 17–19.
5. Introduction to Education (A). Syllabus (Fall, 2015) [Электронный ресурс] / Khazar University. School of Education. – Режим доступа:
<http://www.khazar.org/s7448/Syllabus-Fall-2015/en>. – Назва з екрана.
6. Karapetyan V. Проблемы современной вузовской педагогической практики: международный контекст / Vladimir Karapetyan, Sargsyan // SPVK/EPMQ. – 2013. – № 5(2 (14)). – С. 55–62.
7. Master of Arts in Theory and History of Education [Электронный ресурс] / Khazar University. School of Education. – Режим доступа:
<http://www.khazar.org/s433/GRADUATE-PROGRAMS/en>. – Назва з екрана.
8. Primary Education BA Educational Program. Curriculum / Batumi Shota Rustaveli University. – Batumi, 2015. – 2 p.
9. Primary or Middle School Teacher of One or Multiple Subjects. Master of Education Program / Shota Rustaveli State University. – Batumi. – 3 p.